

УНІВЕРСАЛІЯ «СВОБОДА»: НЕОТОМІСТСЬКИЙ ПІДХІД

С.І. Присухін

*доцент кафедри суспільних наук
ВНЗ «Національна академія управління»;
доцент кафедри філософії ДВНЗ
«Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»*

Де Дух Господній, там є свобода
(2 Кор. 3, 17)

Постановка проблеми. Відомо, що феномен свободи у класичному розумінні слова є досягненням західноєвропейської цивілізації, яка визнавала свободу як одну зі своїх найвищих цінностей. У філософській літературі свободу зазвичай тлумачать як універсалію культури суб'єктивного ряду, що віддзеркалює можливості діяльності і вчинків особи за умов відсутності зовнішнього тиску. В такому сенсі змістовні характеристики зазначеної універсалії розкриваються різними авторами суперечливо, що приводить до гострих дискусій і непорозумінь.

Досліджуючи феномен свободи, богослови-неотомісти пропонують власний варіант її визначення, ознайомлення з яким сприятиме його адекватному використанню в системі етико-правової культури. Результати подібного дослідження можуть бути корисними для філософів права, фахівців теорії права та ін. і водночас потребують його подальшого обговорення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема тлумачення універсалії «свобода» в сучасній філософсько-правовій літературі представлена у працях Дж. С. Міла, М. Поповича, М. Ю. Бабія, Н. П. Гаєвої, П. М. Рабіновича, М. О. Можейка, В. П. Погорілко, О. В. Батанова, та ін., а в неотомізмі – працями Йоана Павла II, Венедикта XVI, теологів-богословів К. Вальверде, Д. фон Гільдебранда, Н. Нойхауза, Т. Герра та ін.

Метою статті є розкриття змістовних характеристик універсалії «свобода» з огляду на неотомізм персоналістського спрямування.

Основні результати дослідження. Відомо, що людина реалізує себе в діяльності, активності, завдяки чому виявляється її свобода волевиявлення. В найширшому значенні свобода – це можливість діяти згідно зі своїми ідеалами, інтересами й метою життя. Під гаслами свободи сформувалася сучасна європейська цивілізація. Свобода стала реальною цінністю людської культури й водночас засобом організації взаємодії людини й суспільства, людини і людини.

В історії духовної культури поняття «свобода» набувало багатозначного тлумачення – від негативного до позитивного (як критерій розвитку особистості, так і суспільства). Зміст універсалії «свобода» традиційно розкривався через систему субординованих понять («свобода від», «свобода для», «свобода волі», «усвідомлена необхідність», «відчуженість», «несвобода», «відповідальність» та ін.). Проблема свободи в історії філософії розроблялася в двох основних варіантах – гносеологічному, який основу свободи вбачав у процесі пізнання (Спіноза, Гегель, Енгельс та ін.); гуманістично-натуралістичному, який вважав, що завдяки свободі існує можливість розкриття природних і набутих соціокультурних потенцій людського існування, творчості, формування гармонійної високосоціалізованої особистості (романтики, Маркс та ін.). В європейській філософії свобода зазвичай тлумачиться як головна субстанціональна характеристика всього сущого, або як «несубстанціональна основа людини», «приреченої» щомиті обирати себе (Сартр). Новітня історія філософії акцентує на тлумаченні свободи з огляду на нову реальність (кризу сучасної цивілізації, глобальні проблеми сучасності тощо).

Проблема свободи конкретизується категорією необхідності. Необхідність – категорія, якою послуговуються для позначення суттєвих зв'язків між явищами (того, що за певних умов може стати дійсністю). В історії філософії існує декілька варіантів відповіді на взаємодію свободи і необхідності: необхідності не існує взагалі; свобода існує поза необхідністю; свобода – це усвідомлена необхідність. Останнього варіанту відповіді дотримувався Спіноза, Гегель, Маркс, Енгельс та ін. Наведені підходи мають певний сенс, бо без свідомого пізнання об'єктивної дійсності свободи не існує.

У сучасній філософії розширення й поглиблення поняття свободи відбувається в процесі тлумачення необхідності через випадковість та можливість. Саме наявність можливості дає змогу людині робити вибір серед них. У залежності від специфіки соціально-культурних умов існування людини свобода завжди має конкретно-історичний характер і зміст (негативна свобода – «свобода від» і позитивна свобода – «свобода для»).

Свобода безпосередньо пов'язана з відповідальністю особистості за свої дії та вчинки. Відповідальність – це усвідомлення особистістю свого обов'язку перед суспільством, розуміння суті та значення своїх вчинків, діяльності, узгодження їх з обов'язками і завданнями, що віддзеркалюють потреби суспільного розвитку. Усвідомлення відповідальності – необхідний засіб управління поведінкою особистості з боку суспільства через її свідомість. Відповідальність пов'язана з культурою насамперед правовою, вона містить усвідомлення наслідків дій або вчинків, що фіксуються поняттям вини. Соціальний досвід підтверджує, що саме через відповідальність людина стає по-справжньому вільною. Саме вина, а не дія (або бездіяльність) є першоджерелом відповідальності. І лише можливість взяти на себе відповідальність робить людину вільною особистістю [12, с. 286-287].

Відсутність свободи або можливості діяти згідно зі своїми інтересами, ідеалами і цілями складає зміст протилежного поняття – несвободи. Несвобода може визначатися об'єктивними природними умовами життєдіяльності, а також формами соціального (державно-правового) контролю особливо в його тоталітарних проявах. Сучасна держава володіє всіма різновидами тоталітарного

контролю (від явного до прихованого). Водночас не має підстав ототожнювати несвободу з регламентом, який у більшості випадків пропонує стандарти поведінки в межах соціальних норм. З іншого боку, свобода, яку не обмежують жодними культурними нормами (законом, моральними принципами тощо), перетворюється на свавілля (анархію).

Як категорія етики «свобода» акцентує на можливостях людини бути самостійною та творчою особою, яка в діях та вчинках відбиває свої сутнісні характеристики. Власне етичний аспект свободи претендує на розкриття її істинного змісту у зв'язку з проблемою свободи волі. В. Малахов зазначає, що свобода волі – це «здатність суб'єкта визначати сутнісні підстави власного воління; своєрідна похідна від волі загалом, що уможлиблює морально-етичну значущість останньої. Філософська проблема свободи волі висуває питання не про те, як людині «дати волю» власній волі..., а про завбачувану в людині здатність бути вільною від примусовості власної волі і, отже, вільною і відповідально обирати власні мотиви і цінності і, зрештою, власне діюче «Я» [14, с. 571].

Формуючи духовне підґрунтя моральної самореалізації особи, свобода стає дедалі актуальнішою на рівні людських спільнот, – соціальних груп, націй, суспільств, перед якими на тлі сучасних глобальних проблем виразно вимальовується проблема вибору вищих ціннісних орієнтирів, їхнього розвитку і діяльності. За умов зростаючих перетворювальних і руйнівних можливостей людської діяльності вищі цінності девальвують, вони вже не можуть охороняти (оберігати) цінність «природно доцільного», а отже, потребують критичного переосмислення, апелюючи до етичної свободи людей, які мають керуватися ними в своїх діях та вчинках.

Визначення свободи як категорії етики сприяє більш чіткому розумінню поняття «свобода совісті». М. Бабій обґрунтовує, що зміст поняття «свобода совісті» відбиває такі умови, за яких можливе вільне світоглядне самовизначення особистості, її духовне становлення, розвиток та самоактуалізація. З огляду на це свобода совісті – «особлива якісна визначеність людського буття, яка відображає внутрішню здатність суверенного суб'єкта до вільного, не детермінованого зовнішніми силовими чинниками, а лише за велінням власної совісті самовизначення в духовній сфері» [14, с. 572]. Свобода совісті характеризується вибірковістю й узгодженою активністю свідомості, совісті, волі індивіда, спрямованих на його самовизначення в світоглядній сфері щодо граничних життєво-сміслових засад свого буття.

В системі правової культури «свобода» визначається як поняття, що має щонайменше два аспекти визначення, по-перше, широкий, коли вона визначається як «природний стан народу або окремої людини, який характеризується можливістю діяти на власний розсуд», а, по-друге, вузький – як «суб'єктивна можливість людини і громадянина здійснювати певні дії, що ґрунтуються на його конституційних правах і свободах» [15, с. 441]. О.В. Батанов перераховує основні положення вчення про свободу: «Всі люди вільні від народження і ніхто не має права відчувати їх природного права на свободу» [15, с. 441]. Він зазначає, що забезпечення реалізації права на свободу лежить на державних інституціях, які користуються положенням, згідно з яким не може існувати абсолютної істини, вона зазвичай обмежується правами та свободою інших людей, принципами етики та естетики, інтересами загального добробуту.

Межі суспільної та індивідуальної свободи визначаються правовим законом (правовою нормою), який визначає її міру. Свобода і система права не конфліктують між собою в тих випадках, коли об'єктивні суперечності швидко й адекватно вирішуються в умовах демократичного устрою. О. В. Батанов аргументує: «все, що не заборонено, те дозволено; частина дозволеного визначається через права людини. Закріплення прав необхідно для того, щоб допомогти людині усвідомити свої можливості, але жодний набір прав не вичерпує свободи» [15, с. 441]. Обмеження прав (а отже, й свободи) можливе лише на основі закону, який повинен віддзеркалювати потреби загального добробуту людей.

Чи не найважливішим поняттям, з яким працює система права, стає «свобода совісті». Н. П. Гаєва у визначенні цього поняття також рекомендує послугуватися двома підходами – широким і вузьким. У широкому значенні свобода совісті є «здатністю суверенного суб'єкта до вільного, не спровокованого зовнішніми чинниками самовизначення у духовній сфері, а також можливістю його творчої самовідповідальної організації на основі ціннісно-орієнтованого вибору». Дослідниця підтверджує, що свобода совісті своїм змістом охоплює широку сферу духовного світоглядного буття людини, в межах якої вона визначається і самореалізується. Сфера духовного містить у собі сукупність переконань, поглядів на світ, сенс життя, місце в ньому людини, її моральні принципи, орієнтири і цінності. Право допускає багатоаспектність тлумачення свободи совісті з боку філософії, релігієзнавства (як наукового, так і теологічно-богословського), церковного права тощо.

У вузькому значенні Н. П. Гаєва визначає поняття «свобода совісті» як «ставлення людини до релігійного і атеїстичного світорозуміння» [15, с. 441]. До головних рис свободи совісті як релігієзнавчо-правової категорії вона відносить: мати право особи на свободу; змінювати релігійні вірування та переконання на власний вибір або ж дотримуватися нерелігійних переконань; рівність усіх релігій та їх прихильників, а також невіруючих перед законом; можливість індивідуально або разом з іншими публічно чи приватно сповідувати свою релігію, брати участь у богослужіннях, обрядах, ритуалах; право на поширення своїх вірувань; невтручання держави у справи церкви (релігійних організацій), а церкви (релігійних організацій) – у справи держави¹. Право на свободу світогляду і віросповідання стає одним із найважливіших прав людини. Як релігієзнавчо-правове поняття «свобода совісті» в Україні розкриває свій зміст через конституційне (субординоване) поняття «свобода світогляду і віросповідання», яке містить у собі всі структурні елементи свободи совісті: особистісної самореалізації в системі релігійного вибору – сповідувати будь-яку релігію, або не сповідувати ніякої [15, с. 442]. Право на свободу совісті гарантують конституції суверенних держав та інші законодавчі акти.

¹ В Україні зміст і структура свободи совісті розкриваються у ст. 3 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991 р.). Термін «свобода совісті» в Конституції України 1996 р. відсутній. В Основному Законі України закріплено, що кожна людина має право на свободу світогляду і віросповідань. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію, або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність (ст. 35) [13, с. 442].

Зрозуміло, що теологічно-богословське тлумачення феномену людської свободи обґрунтовується біблійною традицією. Відомо, що в Старому Завіті Бог, звільняючи ізраїльтян з єгипетського рабства, дарує людям свободу: «Я – Господь, Бог твій, що вивів тебе з землі Єгипетської, з дому неволі» (Вих. 20, 2). Мойсей повчає цінностям свободи (Вих. 21, 2-4). Правдиві взаємостосунки між Богом і людиною передбачають відповідальність останньої за отримання дарованої ним свободи: «Це він від первоначала створив чоловіка – і лишив його в руці свого власного рішення. Як тільки побажаєш – заповіді збережеш, і дотримати вірність – у твоїй добрій волі...» (Сир. 15, 14-15). Як зазначено в примітках до Книги Сираха (Сир. 15, 14-20), строфи 14 – 20 посідають центральне місце, в них викладено «вчення про свободну волю, користуючись якою людина свідомо вибирає добру або лиху путь» [2, с. 814]. Книги пророків пророкують гарантовану свободу шляхом визволення невільників «і визволені Господом повернуться» (Іс. 35, 10; 51, 11), з тюрем «проголосити невольникам свободу» (Іс. 61, 1).

В Новому Завіті тема свободи озвучується в посланнях, які повідомляють: Бог дарує людям свободу завдяки Ісусу Христу і Духу Святому «Христос нас визволив на те, щоб ми були свободні» (Гал. 5, 1). У цій свободі раб буде прирівняний до людей вільних, «бо раб, покликаний у Господі, – Господній визволенець» (1 Кор. 7, 22). Свобода, принесена людям Христом, унеможливує гріх і смерть. Завдячуючи хрещенню, віруюча людина перериває дію первородного гріха, набуває можливості отримання безсмертя, а отже, отримує кінцеву свободу від гріха. Віра в Христа є свободою вибрати сторону Бога, але не рабами, а синами: «Усі бо ті, що їх водить Дух Божий, вони – сини Божі. Бо ви не прийняли дух рабства, щоб знову підлягати боязні, але прийняли дух усиновлення, яким кличемо: «Авва! – Отче!» Сам цей Дух свідчить разом з нашим духом, що ми – діти Божі; а коли діти, то співспадкоємці Христа, якщо ми страждаємо разом з ним, щоб разом з ним і прославитися» (Рим. 8, 14-17); «А що ви сини, Бог послав у ваші серця Духа Сина свого, який ззиває «Авва, Отче!» Тому ти вже не раб, а син» (Гал. 4, 6-7), мірою справжньої свободи стає любов (Рим. 13, 8 – 10; 14, 13 – 23; 1 Кор. 8, 7 – 11). Тільки пізнання істини, що відкривається в образі Сина Божого Ісуса Христа, дає свободу від влади гріха. Слова Божі називають «законом свободи». Віруючі повинні послуговуватися своєю свободою, не на зло, а на добро – «Поводьтесь як вільні, та як не ті, що з волі роблять покривало злости, але як слуги Божі» (1 Пт. 2, 16).

Потрібно зазначити, що поняття «свобода совісті» також має власне обґрунтування в Біблії. Відомим є вислів Ісуса Христа «Віддайте ж кесареви кесареви, а Боже Богові» (Мт. 22, 21), в якому мова йдеться про те, що державна влада не має права обмежувати сферу потреб і інтересів людини, реалізація яких залежить від Бога.

Перед лицем античного фаталізму представники грецької патристики (Оріген, Григорій Нісський та ін.) обґрунтовували тезу про те, що Бог створив людину вільною для того, щоб вона могла самостійно вибрати добро на відміну від зла. В душі віротерпимості і поваги до свободи людини висловлювались перші християнські богослови. Наприклад, Тертулліан стверджував, що права людини вимагають гарантій «поклонятися тому, чому вона хоче». Ще пізніше міланський едикт імператора Костянтина I проголосив свободу віросповідання, згідно з яким:

«нікому не забороняється вільно обирати і дотримуватися християнської віри і кожному дарується свобода спрямувати свою думку до тієї віри, яка, на його погляд, йому підходить» [10, с. 576]. Але з часом вирішення проблеми свободи совісті стало підкорятися централізованій владі церкви, понад те, церква стала послуговуватися механізмами державної влади в вирішенні міжцерковних суперечностей.

Представники сучасної католицької філософії, критично переосмисливши позитивний та негативний досвід патристики та схоластики в розумінні свободи, тлумачать свободу як найсуттєвішу характеристику людини, що визначає гідність кожної особи, ґрунтуючись на ідеї Богоподібності. На II Ватиканському соборі (1962 – 1965) в Пастирській конституції *Gaudium et spes* (Радість і надія, 07.12.1965) було ще раз підтверджено, що «правдива свобода є визначним знаменням Божого образу в людині. Бо сподобалось Богові залишити людину «в руці свого власного рішення» (Сир. 15, 14), щоб самохіть шукала вона свого Творця, і – визнавши його – свobodно дійшла вона до свого повного і блаженного здосконалення» [4, с. 515].

Катехизм Католицької церкви також підтримує зазначену тезу: «Бог створив людину розумною, даючи їй гідність особи, обдарованою ініціативою і владою над своїми вчинками» [9, с. 415]. Така свобода дозволяє людині діяти згідно з власним волевиявленням, тобто розпоряджатися власним тілом, душею і духом. Для віруючої людини «свобода є силою зростання і дозрівання у правді і доброті. Свобода досягає своєї досконалості, коли вона спрямована до Бога...» [9, с. 417]. Доти, поки свобода не ґрунтуватиметься на добрі Бога, житті (обиратиме Бога, життя), існуватиме дихотомія вибору між добром і злом, вибором життя або смерті, буття чи небуття. Таким чином, що більше добра існує в світі, то більше свободи отримує людина. «А справжня свобода можлива лише в служінні добру і справедливості» [9, с. 416]. Свобода потребує відповідальності за вибір небуття (зла) і навпаки підтримки за вибір Абсолюту, Буття, добра, життя.

В Декларації про релігійну свободу *Dignitatis humanae* (Гідності людської, 07.12.1965) стверджується, що людина здійснює свою свободу через взаємодію з іншими людьми. Люди мають природне право бути вільними і відповідальними один перед одним. «Відповідно до своєї гідності, всі люди – тому що вони особи – тобто наділені розумом і свobodною волею, а тому і особистою відповідальністю, своєю природою є примушувані та обов'язані прийняти пізнану правду, а в першу чергу ту, яка відноситься до релігії, і обов'язані прийняти пізнану правду та й ціле своє життя упорядкувати відповідно до вимог цієї правди. А цього обов'язку люди не можуть виповнити в спосіб відповідальний власній природі, якщо не мають душевної свободи і водночас вільності від зовнішнього примусу» [3, с. 377].

Свобода людини не здійснюється автоматично на користь Добра (життя), їй заважає гріх (насамперед соціальний гріх), який відчужує людину від Бога, а отже, від інших людей. Ті чи інші форми соціального гріха загрожують істинній свободі і створюють сприятливі умови для різних форм відчуження в сферах економіки, політики, права, культури тощо. Нехтуючи істинною свободою, людина вибирає насильство і несправедливість, що унеможливує істинній взаємозв'язки з Богом та іншими людьми. Водночас не правильно розглядати свободу лише як особистісний феномен та обмежувати її межею індивідуальної автономії.

Конгрегація віровчення в інструкції про релігійну свободу та звільнення «*Libertatis conscientia*» (22.03.1986) пояснює: «Свобода не означає тотальної самодостатності людини чи відсутності будь-яких взаємовідносин; насправді вона існує лише там, де взаємні зв'язки, що регулюються правдою і справедливістю, поєднують людей» [16]. Значення свободи поглиблюється і розширюється за тих соціальних обставин, коли вирішується проблема її реалізації як на особистісному (індивідуальному), так і на загальному та суспільному рівні.

Катехизм Католицької Церкви утверджує положення, згідно з яким справжня свобода можлива тільки завдяки вірі в Ісуса Христа, який звільнив людину (здобув спасіння) від несвободи, рабства. «Христос нас визволив для того, щоб ми були вільні» (Гал. 5, 1). Христова благодать сприяє утвердженню свободи завдяки тому, що через віру людина отримує відчуття правди і добра, які вона реалізує в любові щодо Бога та інших людей водночас [9, с. 417 – 418]. Пастирська Конституція *Gaudium et spes* пояснює, що мова йде про духовну свободу, яка стає підставою такої поведінки віруючої людини, яка «звільнившись від всякої неволі пристрастей, іде до своєї мети, вибираючи свobodно добро та вживаючи пильно й успішно відповідних до цього засобів. Це спрямування до Бога свobodна людина, зранена гріхом, може пройти тільки за допомогою Божої ласки» [4, с. 516].

Компендіум Соціальної доктрини Католицької Церкви акцентує на тому, що свобода – це «вияв винятковості людської особи, що виявляється в тому, що кожному членові суспільства дозволено реалізувати своє покликання; шукати істину і сповідувати власні релігійні, культурні і політичні ідеї; висловлювати власну думку; обирати власний життєвий статус; вирішувати, по змозі, яку працю виконувати; займатися економічною, соціальною і політичною діяльністю» [11, с. 134]. А Блаженний Папа Йоган Павло II доповнює, що реалізація вищезазначеного можлива лише в межах «жорстких правових норм» [7, с. 74], це стосується насамперед економічної ініціативи та інших сфер діяльності людини, але в будь-якому випадку невід'ємно від особистої відповідальності. По-друге, свобода (і це є чи не найголовніше) – це здатність відмовитися від морального зла, під якою б маскою воно не ховалось. В зв'язку з цим Йоган Павло II пояснює, що «йдеться про помилкове розуміння свободи людини, коли свобода перестає залежати від істини і відповідно, позбавлена обов'язку поважати права інших. Сутністю свободи тоді стає любов до самого себе аж до зневаги Бога і ближнього, самозакоханість, що за будь-яку ціну стверджує власні інтереси і відкидає усі справедливі обмеження...» [7, с. 37].

Отже, можна зробити попередній висновок, що неотомізм в частині його соціального вчення акцентує на таких характеристиках свободи, як здатність заперечити все те, що перешкоджає розвитку суспільства, родини та особи, але головне – утверджує здатність до вибору позитивного, всього того, що сприяє розвитку суспільства, родини та особи (за образом і подобою до Бога).

З огляду на вищезазначене особливого значення для неотомізму набуває тема прав людини, загалом, і права на релігійну свободу, зокрема. В декларації «Гідності людської» наголошується на тому, що в сучасному світі надзвичайно велике значення має проблема захисту прав людини в питаннях релігійної свободи: «Ватиканський Собор заявляє, що кожна людина має право на релігійну свободу. А ця свобода є в тому, що всі люди повинні бути вільними від примусу, чи з

боку одиниць, чи з боку громадянських спільнот і всякої людської влади, і то так, щоб в релігійних справах ніхто ані не був змушений поступати проти власної совісті, ані не був перешкоджений діяти по своїй совісті і приватно, і публічно, особисто, чи в спілці з іншими в належних межах. Крім того заявляє, що право на релігійну свободу є справді основане в самій гідності людської особи, як її пізнаємо і з Божого об'явлення слова, і з самого розуму» [3, с. 376 – 377]. Собор закликав, щоб право, яке пов'язане із свободою совісті стало нормою цивільного права.

Декларація «Гідності людської» також підтверджує, що «право людської особи на релігійну свободу в правному устрою суспільності треба так визнати, щоб воно стало правом громадянським» [3, с. 377]. Водночас декларація визначає межі реалізації релігійної свободи для кожної конкретної ситуації, враховуючи критерії суспільного блага та конкретних правових норм, що віддзеркалюють об'єктивний моральний порядок. Ці норми потрібні для захисту у питаннях релігійної свободи прав усіх громадян: «Цивільна суспільність, має право себе захищати від надужиття, які можуть постати під сповидом релігійної свободи, належить, зокрема, до цивільної влади подавати таку охорону; а це, однак не може здобуватися ані самовільно, ані сприяючи якійсь одній стороні, але заправними нормами, згідними з об'єктивним моральним ладом, яких вимагає і успішна охорона прав усіх громадян та їх мирне співіснування і достатнє дбання про чесний публічний мир, який полягає в упорядкованому співжитті в справжній справедливості, і належна сторожа публічної моралі. Все це творить підставову частину спільного блага і називається публічним правопорядком. У решті треба зберігати в суспільстві практику суцільної свободи, за якою людині треба признавати якнайбільше свободи і неможна її обмежувати, хіба тільки в потребі і відповідно до потреби» [3, с. 383].

Важливо зазначити, що II Ватиканський собор підтримав (схвально оцінив) систему законодавчих актів, які були прийняті окремими державами та міжнародними співтовариствами і стали гарантією реалізації принципів свободи совісті. В той же час Собор різко засудив ті політичні режими, в яких державна влада за допомогою сили прагне відвернути громадян від обраної віри і зробити життя деяких релігійних громад важким і небезпечним.

Компендіум Соціальної доктрини Церкви ще раз підтверджує позицію, згідно з якою держава і суспільство не повинні насильницьким способом змушувати людину вибирати релігійну віру чи перешкоджати їй здійсненню. «Релігійна свобода – це не моральний дозвіл на помилкові погляди чи на безумовне право на помилку» [11, с. 259]. Відомо, що релігія в межах того чи іншого державного устрою може мати особливий привілейований статус. У зв'язку з цим Соціальне вчителство категорично заперечує можливість дискримінації інших релігійних конфесій. «Публічній владі не вільно, силою чи страхом чи іншими засобами, накидати громадянам визнання чи відречення будь-якої релігії, або перешкоджувати в тому, щоб хтось вибирав собі чи залишав релігійну спільноту» [3, с. 382].

Магістеріум визнає, що принципи релігійної свободи реалізуються далеко не в усіх державах, тому Йоан Павло II у переліку основних прав людини поряд з основним правом на життя виокремлює найвище право (найвищу цінність) – право на релігійну свободу. «Свобода релігії незамінна вимога гідності кожної людини лежить в основі всіх людських прав, а значить є необхідною умовою

добра особи і цілого суспільства, як і особистої реалізації кожного. Вона впливає з того, що право поодинокі особи і спільнот на визнання і практикування власної релігії є істотною умовою мирного співжиття між людьми... Громадське і суспільне право на свободу релігії, торкаючись найглибшої духовної сфери, стає немов би точкою відліку і мірилом інших основних прав» [8, с. 88].

Дотримання права на релігійну свободу на поч. ХХІ ст. стає свідченням людського прогресу в кожному суспільно-політичному (економічному чи культурному) середовищі. Венедикт XVI зазначає, що в розвитку сучасного світу має місце прикра тенденція «заперечення права на релігійну свободу. Я маю на увазі не тільки війни і конфлікти, які продовжують спалахувати в світі за релігійними мотивами – хоча почасти в світі релігія слугує лише прикриттям інших причин, таких як жага влади й багатства... Насильницькі дії гальмують справжній розвиток і перешкоджають просуванню народів до значного соціально-економічного і духовного благополуччя» [1, с. 37].

У своїй статті «Істина і свобода» (1995), що згодом увійшла до книги «Віра, істина і толерантність», Й. Ратцингер (Папа Венедикт XVI), проаналізувавши взаємозв'язок істини і свободи, підсумував, що заперечення Бога ліквідує основи людської свободи. І лише істина про Бога і людину робить людину справді вільною. «Якщо немає істинності людини, то вона не є свobodною. Тільки істина робить нас вільними» [13, с. 362].

Висновки. Узагальнюючим висновком можуть слугувати міркування Блаженного Папи Йоана Павла II, викладені в його духовному завіті – праці «Memoria e Identit» («Пам'ять та ідентичність», 2005). Розмірковуючи над подіями історії, Йоан Павло II констатує, що перемога в боротьбі Бога (добра, життя) проти диявола (зла, смерті) залежить від утвердження в людському житті вищих цінностей – істини і свободи, які існують заради любові. «Свобода стає самою собою, свободою, тією мірою, якою вона втілюється в життя через істину про благо. Лише в тому випадку вона сама стає благом. Якщо свобода втрачає зв'язок з істиною і підкорює її собі, вона створює логічні передумови, що мають негативні моральні наслідки. Їх масштаби почасти не прогнозовані. В цьому випадку зловживання свободою викликає реакцію, яка приймає вигляд того чи того тоталітарного режиму. А це є однією з форм знищення свободи...» [5, с. 80-81].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бенедикт XVI. Енциклика о целостном человеческом развитии в любви и истине Caritas in veritate. – М. : Изд-во Францисканцев, 2009. – 112 с. – ISBN 978-5-89208-083-5.
2. Біблія. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – Львів : Видавництво Отців Василян «Місіонер», 2007. – ISBN 978-966-658-089-7.
3. Деклярація про релігійну свободу «Гідності людської – Dignitatis humanae» // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, Декрети, Декларації. – Львів : Монастир Монахів Студійського Уставу Видавничий відділ «Свічадо», 1996. – С. 375 – 392. – ISBN 5-7707-8330-3.
4. Душпастирська Конституція про Церкву в сучасному світі «Радість і надія – Gaudium et spes» // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, Декрети, Декларації. – Львів : Монастир Монахів Студійського Уставу Видавничий відділ «Свічадо», 1996. – С. 499-619. – ISBN 5-7707-8330-3.
5. *Йоанн Павел II.* Память и идентичность. Memoria e identit? / Введение Йозефа Ратцингера, Папы Бенедикта XVI. – М. : Изд-во Францисканцев, 2007. – 256 с. – ISBN 5-89208-064-1.

6. *Іоанн Павел II*. Енцикліка *Redemptor Hominis* («Искупитель человека») [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://www.catholic.uz/holy_material.html?id=466, вільний. Назва з екрану. – Мова рос.

7. *Іван Павло II*. Енцикліка Сотий рік / Сотий рік (*Centesimus Annus*) Енцикліка Вселенського Архієрея Івана Павла II до достойних братів у єпископському служінні, священників і дияконів, членів релігійних спільнот, до всіх вірних християн і всіх людей доброї волі з нагоди Сотої річниці енцикліки *Regnum Novarum*. – К. : Кайрос, 2001. – 102 с. – ISBN 966-7562-06-9.

8. *Іван Павло II*. Покликання і місія мирян. *Christifideles laici* / Післясинодалне апостольське повчання Святішого Отця Івана Павла II. – Львів : Вид-во «Місіонер», 1998. – 156 с.

9. Катехизм Католицької Церкви. – Синод Української Греко-Католицької Церкви, 2002 р.

10. Католическая энциклопедия. Т. IV. Р-Я. – М. : Научная книга, издательство Францисканцев, 2011. – 1910 с. – ISBN 978-5-89208-096-5.

11. Компендіум Соціальної Доктрини Церкви. – К. : Кайрос, 2008. – 550 с. – (Папська Рада «Справедливість і мир»). – ISBN 978-966-96652-5-6.

12. *Присухін С. І.* Філософія: Навч. посіб. / С. І. Присухін. – К. : КНЕУ, 2008. – 361, [7] с. – ISBN 978-966-483-185-4.

13. *Ратцингер Й.* (Бенедикт XVI). Вера – Истина – Толерантность. Христианство и мировые религии / [пер. с нем. (Серия «Диалог»)]. – М. : Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2007. – 367 с. – ISBN 5-89647-168-8.

14. Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – 742 с. – ISBN 966-531-128-X.

15. Юридична енциклопедія: В 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – Т. 5. : П-С. [Текст] – К. : Укр. енцикл., 2003. – 736 с. – ISBN 966-7492-02-5.

16. Congregation for the doctrine of the faith. Instruction on Christian freedom and liberation «*Libertatis conscientia*» [Електронний ресурс]. -Електрон. дан. – Режим доступу: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19860322_freedom-liberation_en.html, вільний. Назва з екрану. – Мова англ.

Присухін С. І. Універсалія «свобода»: неомістський підхід

У статті запропонований аналіз неомістського тлумачення змістовних характеристик універсалії «свобода». Значну увагу приділено рішенням II Ватиканського собору та працям Йоана Павла II в питаннях шляхів здійснення свободи в сучасному світі.

Ключові слова: *гідність людини в богоподібності, свобода, свобода совісті, свобода релігії, право на свободу.*

Присухін С. И. Универсалия «свобода»: неомистский подход

В статье предлагается анализ неомистского понимания содержательных характеристик универсалии «свобода». Особое внимание уделяется решениям II Ватиканского собора и трудам Иоанна Павла II по вопросам путей реализации свободы в современном мире.

Ключевые слова: *достоинство человека в его богоподобии, свобода, свобода совести, свобода религии, право на свободу.*

Prisukhin S. I. «Freedom» universal: the neo-Thomist approach

The article offers a neo-Thomist interpretation of the meaningful characteristics of the «freedom» universal. Special emphasis is drawn to the decisions of the 2nd Vatican Council and the works by John Paul II on the issues of realisation of freedom in the modern world.

Key words: *divine nature of human dignity, freedom, freedom of conscience, freedom of religion, the right for freedom.*

Стаття надійшла до редакції 25.11.2011.